

Kraków, 13.12.2020

Dr hab. Jarosław Żrałka, prof. UJ
Instytut Archeologii
Uniwersytet Jagielloński
Ul. Gołębia 11
31-007 Kraków

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ PANA KASPRA HANUSA, PT. *THE WATER, THE SAND AND THE FOLK: UNDERSTANDING THE ROLE OF WATER IN THE SOCIAL LIFE OF THE OASIS-CITIES OF SHAN SHAN KINGDOM*

Doktorat Pana Kaspra Hanusa wpisuje się w popularny w ostatnich latach nurt badań dotyczących zagadnienia zarządzania zasobami wodnymi w dawnych kulturach oraz roli jaką woda i powiązane z nią założenia architektoniczne odegrały w procesie narodzin i rozwoju dawnych społeczności. Doktorant koncentruje się na obszarze rozwoju królestwa Szan Szan, które leżało na trasie Jedwabnego Szlaku i powstało w południowo-wschodniej części Kotliny Tarymskiej, w regionie o wybitnie niesprzyjających warunkach klimatycznych, z dominacją klimatu suchego oraz pustyń. Mimo tych niekorzystnych warunków królestwo Szan Szan funkcjonowało z powodzeniem od II w. p.n.e. do IV w. n.e., a na jego obszarze mamy do czynienia z rozwojem wielu miast-królestw o skomplikowanej strukturze społeczno-politycznej i solidnym zapleczu rolniczym.

W pierwszym rozdziale Pan mgr Hanus ustala zakres chronologiczny i geograficzny pracy. Ponadto prezentuje problemy badawcze, z jakimi chce się zmierzyć i je zweryfikować w ramach przygotowanej przez siebie dysertacji. Główne pytanie badawcze dotyczy mechanizmów działania gospodarki wodnej w królestwie Szan Szan oraz tego, w jakim stopniu przedstawiciele lokalnych władz byli zaangażowani w funkcjonowanie systemu nawadniania. W swoich badaniach mgr Kasper Hanus opiera się na modelu znanego badacza, pochodzenia niemieckiego - Karla Wittfogela. Ze względu na fakt, iż model Wittfogela pochodzi z lat 50-tych XX w., został on ubogacony o wyniki nowych badań i ustaleń naukowych. Pan mgr Kasper Hanus w swojej pracy bazuje na wynikach wcześniej zrealizowanych w regionie Szan Szan badań archeologicznych, na analizie tekstów historycznych oraz na bardzo skrupulatnie zrealizowanej analizie zdjęć satelitarnych tego obszaru – co stanowi niewątpliwie niezwykle istotną, autorską część dysertacji.

Rozdział drugi to charakterystyka teorii Karla Augusta Wittfogela, który jako pierwszy kompleksowo opisał i co za tym idzie wypracował model określający związki władzy z gospodarką wodną w społeczeństwach przedindustrialnych. Rozdział ten jest trafną charakterystyką teorii Wittfogela, która uwzględnia wszystkie składowe modelu tego niemiecko-amerykańskiego badacza, włączając w to strukturę władzy, relacje i zależności pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi, podstawy polityczne, ekonomiczne i religijne funkcjonowania takich systemów. W drugiej części tego rozdziału Pan Hanus dokonuje krytycznego przeglądu modelu Wittfogela w świetle prac naukowych, jakie ukazały się już po publikacji klasycznego opracowania tego badacza. Następnym krokiem, jaki podejmuje Pan Hanus, jest próba wykorzystania modelu Wittfogela dla obszaru rozwoju królestwa Szan Szan. Autor wychodzi z założenia, że władza tego organizmu państwowego była w dużym stopniu oparta na zarządzaniu zasobami wodnymi. W przekonujący sposób pokazuje, że chociaż model Wittfogela został skrytykowany przez wielu badaczy (którzy wyliczyli szereg jego niedociągnięć wynikających w głównej mierze z próby dosyć sztywnego przyjęcia jednolitego, monolitycznego wręcz modelu dla rozwoju wielu odległych czasowo i geograficznie kultur i państw), to jednak w lekko zmienionej postaci można go wciąż stosować do zrozumienia mechanizmów rozwoju wielu społeczeństw czasów przedindustrialnych, których gospodarka opierała się na zasobach wodnych. Doktorant bazując na teorii Wittfogela tworzy swój własny model, którego celem jest rekonstrukcja powiązań pomiędzy władzą a gospodarką wodną w królestwie Szan Szan. Przyjmuje tym samym hipotezę (którą udowadnia w kolejnych rozdziałach), że królestwo Szan Szan było klasycznym przykładem tzw. społeczeństwa hydraulicznego (*hydraulic society*), w którym obecność wodnej infrastruktury, biurokratycznego aparatu państwowego (jaki wraz z władcą miał duży wpływ na ekonomię i sterowanie systemem nawadniania), jak również istnienie instytucji wojskowych i religijnych wzajemnie się ze sobą przeplatały i na siebie oddziaływały. Jest to bardzo ważna część pracy, która kładzie fundamenty teoretyczne i metodologiczne pod dalsze rozważania Autora.

Rozdział trzeci to opis metod badawczych, jakie zastosował Doktorant w trakcie realizowanych przez siebie studiów i analiz. Uwagę zwraca szczególnie fakt, iż Pan Hanus wykorzystuje różne kategorie źródeł: zobrazowania satelitarne, dostępne raporty archeologiczne oraz źródła historyczne dotyczące południowo-wschodniej części Kotliny Tarymskiej. Takie interdyscyplinarne podejście sprawia, że udaje mu się kompleksowo

przestudiować tematykę rozwoju królestwa Szan Szan w kontekście zagadnień związanych z zarządzaniem zasobami wodnymi. Szczególnie dużo miejsca poświęca opisom metod satelitarnego zobrazowania – Autor bazował tutaj na trzech rodzajach zdjęć satelitarnych, zarówno tych powszechnie dostępnych, jak i takich które mają charakter komercyjny i charakteryzują się bardzo wysoką rozdzielczością.

Rozdział czwarty to prezentacja stanu badań obszaru, na jakim funkcjonowało królestwo Szan Szan ukazane w nieco szerszym kontekście geograficznym i historyczno-archeologicznym. Zaletą tego rozdziału jest to, że Autor prezentuje sytuację kulturową w regionie Tarim przed powstaniem królestwa Szan Szan; swoje rozważania buduje na eksploracji różnych kategorii źródeł, nie tylko archeologicznych, ale także dostępnych dla tego regionu źródeł pisanych (dokumenty Cesarstwa Chińskiego), które dostarczają, mimo że szczątkowych, to jednak bardzo istotnych informacji na temat genezy i rozwoju królestwa Szan Szan oraz jego relacji z potężnym sąsiadem, jakim było Cesarstwo Chińskie.

Rozdział piąty to opis pozostałości archeologicznych na obszarze zajmowanym przez królestwo Szan Szan, oparty na wynikach badań dwóch wcześniej zrealizowanych projektów z początku i końca XX wieku. To ważna część pracy stanowiąca niejako uzupełnienie wcześniejszego rozdziału, który koncentrował się na prezentacji danych pochodzących z dokumentów pisanych. Jest to spis wszystkich znanych stanowisk archeologicznych występujących w poszczególnych oazach południowo-wschodniej części Kotliny Tarymskiej. W jego obrębie Autor opisuje najważniejsze założenia architektoniczne o różnym przeznaczeniu (mieszkalne, świątynne, obronne i inne), zestawia stare plany (Steina) z opracowanymi przez siebie zdjęciami satelitarnymi (które często pokazują ciekawe szczegóły i wnoszą nowe informacje do układu architektonicznego poszczególnych założeń miast); dokonuje także własnych interpretacji odnoszących się do funkcji poszczególnych założeń architektonicznych i większych stanowisk. Tym samym w oparciu o szerokie spektrum źródeł udało mu się skorygować lub dopełnić ustalenia wcześniejszych badaczy dotyczące struktury urbanistycznej oraz społeczno-politycznej królestwa Szan Szan.

Kolejny, szósty rozdział to jedna z najważniejszych części pracy, która skupia się na wnikliwej analizie założeń związanych z zarządzaniem zasobami wodnymi w królestwie Szan Szan. Jest to część interpretacyjna, która reprezentuje bardzo ważny, autorski wkład Pana mgra Hanusa. Waga Rozdziału 6 wynika również z faktu, że jest on testem dla

zaproponowanego w doktoracie modelu opartego na teorii Wittfogela z jej dalszymi uzupełnieniami. Autor opisuje konstrukcje związane z przechowywaniem wody, dzieląc je na kilka głównych kategorii. Niezwykle istotnym jest to, że część obiektów związanych z gospodarką wodną udało się zidentyfikować Doktorantowi dzięki wnikliwej analizie zdjęć satelitarnych. Pan mgr Hanus stosuje bardzo oryginalną metodę tzw. „accessibility-based evaluation model” zaproponowaną przez Billa Hillier’a i Julienne Hanson (1984). Na jej podstawie tworzy diagramy funkcjonowania kanałów i śluz wchodzących w skład złożonego kompleksu irygacyjnego w Miran; bazuje także na wykonanej przez siebie oryginalnej wektoryzacji kanałów widocznych w oparciu o zdjęcia satelitarne. Jest to całkiem nowatorskie podejście interpretacyjne, które pokazuje, w jaki sposób mógł działać cały system nawadniania na wspomnianym obszarze. Analizy dokonane przez Doktoranta wskazują na to, że poszczególne odcinki systemu irygacyjnego były od siebie wzajemnie uzależnione ze względu na istnienie śluz umożliwiających wpływ wody do kolejnych, bardziej oddalonych części systemu, który łącznie nawadniał 25 km² powierzchni. W tym miejscu warto zaznaczyć, że chociaż istnienie śluz nie zostało potwierdzone archeologicznie, to jednak – jak celnie pokazał Doktorant – na ich istnienie wskazują dokumenty pisane.

W dalszej części pracy Doktorant opisuje relikty architektoniczne założeń pokazując, że w obrębie królestwa Szan Szan istniał dobrze zorganizowany aparat państwowy z założeniami o charakterze administracyjnym i o solidnych podstawach ekonomicznych, zabezpieczany przez wojsko (zarówno przez oddziały lokalnego wojska, jak i przez garnizony chińskie). Jak pokazuje Pan mgr Hanus – zgodnie z modelem Wittfogela – religia również odgrywała istotną rolę w funkcjonowaniu całego systemu – wszystko to stanowiło solidne zaplecze dla wydajności systemów irygacyjnych. Tym samym w Rozdziale 6 Pan Hanus testuje zarówno model Wittfogela, jak i opracowany przez siebie model relacji politycznych i związków pomiędzy władzą i gospodarką wodną przyjęty dla obszaru południowo-wschodniej części Kotliny Tarymskiej. Dokonując szczegółowego przeglądu wszystkich elementów, jakie są obecne w „społeczeństwach hydraulicznych” dochodzi do wielu interesujących konkluzji i wniosków dotyczących nie tylko kwestii funkcjonowania kanałów irygacyjnych, ale także zagadnienia własności ziemi, stopnia zmilitaryzowania społeczeństwa królestwa Szan Szan i roli, jaką odgrywała w nim religia i ideologia. Doktorantowi udało się również zidentyfikować

założenia o charakterze administracyjnym, w których przypuszczalnie mieszkali i pracowali urzędnicy państwowi.

W ostatnim, siódmym rozdziale, który do pewnego stopnia jest kontynuacją rozważań o charakterze interpretacyjnym, Autor pracy wraca do najważniejszych pytań badawczych postawionych w pracy. Pan mgr Hanus zwraca uwagę na to, że na terenie królestwa Szan Szan system irygacyjny został zaprojektowany w taki sposób, by z jednej strony zapewnić jego kontrolę i zarządzanie przez władze wyższej instancji, a z drugiej by jego obsługa była możliwa dzięki zaangażowaniu niewielkiej grupy ludzi. Tym samym system był bardzo wydajny i nie wymagał zaangażowania dużej liczby osób. Ustalenia Doktoranta wskazują na to, że dostęp do wody był ściśle kontrolowany przez aparat państwowy, a sami władcy byli bezpośrednio zaangażowani w sprawę zarządzania zasobami wodnymi. Należyte funkcjonowanie systemu było także zapewnione przez wewnętrzny (lokalne wojsko) i zewnętrzny (garnizony chińskie) aparat wojskowy. Młody badacz korzysta zarówno ze znanych już modeli (np. Giddensa), jak i opracowuje własne teorie interpretacyjne, dzięki którym dokonuje śmiałych i moim zdaniem przekonujących rekonstrukcji dotyczących relacji pomiędzy aparatem państwowym i pozostałą częścią populacji królestwa Szan Szan oraz związków pomiędzy władzą, religią, ekonomią, systemem wojskowym i gospodarką wodną. Analizy prowadzą go do przekonania, że królestwo Szan Szan można uznać za przykład „społeczeństwa hydraulicznego” zgodnie z modelem wypracowanym przez Wittfogela.

Uważam, że przedstawiona mi do recenzji praca jest dziełem niezwykle dojrzałym, które powstało w dużym stopniu w oparciu o samodzielne analizy ogromnej ilości danych archeologicznych, architektonicznych i historycznych. Charakteryzuje ją zdolność formułowania dojrzałych wniosków i realizacji własnych, nowatorskich analiz, dzięki którym Doktorant wprowadza badania nad królestwem Szan Szan oraz nad gospodarką wodną społeczeństw przedindustrialnych na całkiem nowe tory. Jestem pewien, że kilka stworzonych lub stosowanych przez mgra Hanusa modeli (jak np. tzw. diagramy dostępności) może być z powodzeniem używanych w badaniach nad funkcjonowaniem konstrukcji związanych z gospodarką wodną w innych kulturach, w tym tych rozwijających się na terenie prekolumbijskiej Mezoameryki. Nie mam żadnych istotnych uwag krytycznych do pracy, chociaż uważam, że w jej ostatnich rozdziałach Doktorant mógł nieco szerzej odnieść się do innych kultur i cywilizacji okresu przedindustrialnego, których gospodarka bazowała na

zasobach wodnych (np. starożytny Egipt, Mezopotamia czy nawet obszar peruwiańskiego wybrzeża). Pozwoliłoby to na pokazanie hydraulicznych założeń królestwa Szan Szan i związków władzy z gospodarką wodną w szerszej perspektywie geograficznej, kulturowej i chronologicznej. Z drugiej jednak strony warto zaznaczyć, że Pan mgr Hanus odwołuje się w pracy do wielu analogii spoza Kotliny Tarymskiej, w tym do kultur Majów czy Khmerów, których gospodarka była w dużym stopniu uzależniona od wody i jej zasobów.

Reasumując, uważam, że praca Pana Kaspra Hanusa jest bardzo oryginalnym dziełem naukowym, która wnosi wiele nowych danych nie tylko na temat rozwoju królestwa Szan Szan, ale również mechanizmów funkcjonowania społeczeństw, których gospodarka oparta jest na zasobach wodnych. Uważam, że Pan mgr Hanus pod każdym względem spełnia warunki do uzyskania stopnia doktora w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie archeologia w rozumieniu „Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki” (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami). Tym samym wnioskuję o dopuszczenie pracy do publicznej obrony. Uważam, że dzieło to zasługuje na wyróżnienie i po obronie powinno zostać jak najszybciej opublikowane (najlepiej w ważnym wydawnictwie zagranicznym).

